Valdas Petrauskas

PRIEŠ SOCIALINĘ NETEISYBĘ

„Visą gyvenimą aš ieškojau saviškai pastovių vertybių, saviškai amžinų vertybių ir iki šiol neradau nieko realesnio už gamtą. Užtat ir mano meilė paprastiems, primityviems žmonėms — anaiptol ne koks užgaidas. Mano požiūriu, romanas — tai visų pirma žmogaus paveikslas, o tikros, neiškreiptos prigimties žmogaus nerasi civilizacijos viršūnėse — jo ieškoti reikia gamtoje", — taip pareiškė ispanų rašytojas Migelis Delibesas savo rinktinių raštų įžangoje, iš karto sukeldamas prieš save kritiką. „Rusoistu", „grįžimo į gamtą šaukliu", „utopistu" išvadintas rašytojas iš tiesų turėjo galvoje visai kitą mintį, negu toji, kurią piršo jam kritika, — menininko požiūrį į tikrovę, į konkrečią frankistinės Ispanijos tikrovę, kuri atsiskleidžia lietuvių kalba išėjusiuose **Migelio Delibeso** romanuose **„Žiurkės"** ir **„Penkios valandos su Mariju"** („Vaga", Vilnius, 1979, 311 p.; iš ispanų k. vertė Vaclovas Gegužis). Atsakydamas į kritikos priekaištus, autorius, tuo metu Valjadolido dienraščio „Kastilijos šiaurė" redaktorius, išspausdino laikraštyje seriją reportažų apie Kastilijos kaimą — pasibaisėtiną anachronizmą, viduramžių atgyveną dvidešimtame šimtmetyje. Tačiau romano „Žiurkės" pasaulis kur kas baisesnis už tą paveikslą, kurį rašytojas buvo nupiešęs reportažuose. Tai anatominis Ispanijos provincijos modelis, abstraktus ir drauge konkretus kaimas, kokių šimtai stūkso Kastilijos pakelėse, — žeminė, kurioje gyvena berniukas Nini ir dėdulė Žiurkiagaudys, anaiptol ne autoriaus išmonė. Tai niūri Ispanijos tikrovė, kurioje nieko nestebina toks amatas, kaip vandeninių žiurkių medžioklė, nes žiurkės — tai ir maistas, ir pinigai. Užtat visos miesto pastangos pakeisti kaimo buitį — žeminių sprogdinimas, medžių sodinimas saulės išdegintoje dykynėje, psichologiniai testai — valstiečiams atrodo kraupus ir nežmoniškas pasityčiojimas. „Aš nenoriu būti didelis ponas", — atkakliai tvirtina berniukas Nini, tikras gamtos vaikas, kuris tarytum nepastebi ir nejaučia skurdo ir bado. Nuo mažens pripratęs prie tokio gyvenimo, jis iš paskutiniųjų spiriasi filantropų mėginimams išsiųsti jį į miestą mokytis, nes, jo akimis žiūrint, gamta — vienintelis žmogaus vertės kriterijus: kas nemėgsta gamtos, tas nevertas žmogaus vardo. Ir tai anaiptol ne gamtos idealizavimas, ne romantiškas raginimas grįžti atgal į pirmykščio žmogaus būvį, kaip buvo priekaištaujama M. Delibesui. Priešingai, autoriaus tikslas — įrodyti, jog, esant tokiai socialinei sistemai, neįmanomos jokios permainos „juodajame" Ispanijos kaime.

Apie šią socialinę sistemą, jos siekimą pavergti žmogaus protą ir dvasią M. Delibesas svarsto romane „Penkios valandos su Mariju" — viename geriausių savo kūrinių. Penkios valandos, kurias praleidžia Karmena Sotiljo prie pašarvoto vyro, penkias valandas trunkąs jos monologas, priekaištų srautas atskleidžia vartotojiškos visuomenės psichologiją, galuti-

nai susiformavusią Ispanijos mieste septintajame dešimtmetyje, kai frankistinis režimas, gelbėdamas kraštą nuo visiško ekonominio kracho, atsisakė izoliacijos ir atidarė sienas — leido ispanams važiuoti uždarbiauti į išsivysčiusias Europos šalis ir ėmė visokeriopai vystyti turizmą, kai drauge su užsienio kapitalu Ispanijon plūstelėjo „masinės kultūros" banga. Pirminis romano variantas buvo kitoks — Marijas turėjo mirti į knygos pabaigą, tačiau M. Delibesui kilo sumanymas pagrindinio herojaus mintis perduoti per jo žmonos Karmenos psichologijos prizmę, ir jis perdirbo romaną iš naujo. Pasikeitus kompozicijai, pasikeitė ir idėjinis-meninis romano audinys. Marijo balsas, gožiamas isteriškų Karmenos priekaištų, jo mintys, groteskiškai iškreiptos miesčioniškoje žmonos sąmonėje, — visa tai saviškai, tarytum apčiuopiamai atkuria tą pasaulį, kur blaivus protas skęsta reakcinės propagandos šurmulyje. Marijas toli gražu ne koks didelis visuomenės veikėjas ar kovotojas, jis — paprastas istorijos mokytojas, kelių romanų autorius, inteligentas ir svarbiausia — nonkonformistas, nieku gyvu nenorįs taikstytis su vartotojiškos visuomenės jam peršamu gyvenimo modeliu. Ir tai pats didžiausias jo nusikaltimas tiek šeimai, tiek visuomenei, būtent Ispanijos visuomenei, kuri nepripažįsta dvasinių vertybių, kuri jau pačią dvasinio gyvenimo sąvoką laiko nusižengimu nuo seno gyvuojančioms tradicijoms. Marijas atsisako karjeros, atsisako jam siūlomos šiltos vietelės miesto savivaldybėje, atsisako ir tokio komforto, kaip mažalitražis automobilis, kurį išgali nusipirkti net liftininkės. Tad nenuostabu, kad Marijo įsitikinimai sukelia tokią reakciją jo aplinkoje, pastūmėja Karmeną padaryti pačią baisiausią nuodėmę, kokia tik įmanoma „katalikiškiausioje Europos šalyje" — ji sulaužo santuokinę ištikimybę, nes meilė daiktams pakeitė jos prigimtį ir paskatino atsiduoti Pakui Alvaresui, prabangaus raudono automobilio savininkui. Romano herojus Marijas miršta nuo širdies smūgio, tačiau viename interviu autorius pareiškė: „Ne, Marijas mirė nuo socialinės asfiksijos".

Išėjus romanui, daugelis bandė ieškoti kai kurių paralelių su autoriaus gyvenimu, bet M. Delibesas, kalbėdamas su žurnalistais, griežtai užprotestavo ir pareiškė, jog Marijo paveiksle nėra ir negali būti jokių autobiografinių bruožų. Vis dėlto jų esama. Marijas, kaip ir jo kūrėjas, grįžo iš pilietinio karo su pergale, tačiau palūžęs ir niekad negalėjo sau atleisti už tai, kad jaunystėje pasirinko neteisingą kelią, trisdešimt metų po to graužė save, matydamas aplink slogią frankistinio režimo tikrovę. Kaip ir Marijas, autorius priklauso kairiųjų katalikų sąjūdžiui, kuris solidarizuojasi su komunistais ir socialistais, padeda darbininkams per streikus, veikia netgi pogrindyje. Užtat Marijo parankinė knyga ir buvo biblija, kurią sklaidė Karmena, skaitydama vyro pabrauktas vietas. Tačiau Marijui buvo svetima mistika — jį, kaip ir visus kairiuosius katalikus, domino tik tai, kas siejosi su žemiškąja etika, todėl citatos, pateiktos kiekvieno skyriaus pradžioje, dar labiau pabrėžia jo įsitikinimų kryptingumą ir nepakantą socialinei tikrovei.

Knygos vertėjas V. Gegužis žengia dar tik pirmuosius žingsnius šio sunkaus ir nedėkingo meno keliu, tad dvigubai džiugu, kad jis sugebėjo gana adekvačiai ir palyginti nepriekaištingai pristatyti brandaus rašytojo, aukščiausio Ispanijoje literatūrinio apdovanojimo — Euchenijo Nadalio premijos — laureato kūrinį, praplėtusį mūsų pažintį su šio krašto pažangiąja mintimi, aktualiausiomis jo problemomis.